

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Педагогічний факультет

Кафедра педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЗАСВОЄННЯ МОЛОДШИМИ
ШКОЛЯРАМИ ЕТИЧНИХ НОРМ ТА ПРАВИЛ ПОВЕДІНКИ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: здобувач другого
(магістерського) рівня вищої освіти
другого року навчання 11-211.1 м групи
Спеціальності 013 Початкова освіта
Освітньо-професійної (наукової)
програми Початкова освіта
Дацюк Вікторія Сергіївна
Керівник к пед.н., доцентка Денисенко В.В.
Рецензент к.пед.н., доцентка Бутенко Н.І.

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичний аналіз проблем морального виховання учнів початкових класів.....	7
1.1 Аналіз моральної вихованості молодших школярів у науково-педагогічній літературі.....	7
1.2 Сім'я як ядро зародження етичних норм та правил поведінки.....	15
1.3 Компоненти виховання етичних норм та правил поведінки.....	21
РОЗДІЛ 2. Емпіричне дослідження педагогічних умов засвоєння молодшими школярами етичних норм та правил поведінки.....	28
2.1 Організація та характеристика методів та педагогічних прийомів засвоєння етичних норм та правил поведінки молодшого школяра.....	28
2.2 Аналіз результатів емпіричного дослідження.....	36
2.3 Оптимізація засвоєння етичних норм та правил поведінки в умовах НУШ.....	44
ВИСНОВКИ	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	50
ДОДАТКИ	54
Додаток А.....	54
Додаток Б.....	55

ВСТУП

Актуальність теми. Цілеспрямована, систематична робота з виховання навичок і звичок етичної, культурної поведінки починається із вступом дітей у школу. Саме в початкових класах закладаються основи етичних норм та правил акуратності й охайності, доброзичливості, толерантності, тактовності, ввічливості, акуратності, хороших манери, культурних навичок поведінки у школі, вдома, на вулиці та в громадських місцях.

Тобто, якщо примітивні норми етичної поведінки не прищеплені дітям з ранніх років, то пізніше педагогам доводиться заповнювати ці прогалини, часто роблячи важку роботу: перевиховання учнів, чий негативні звички прижилися. Відсутність основних звичок у дітей ускладнює роботу з формуванням їх більш тонких і складних проявів культури поведінки: тактовність, ніжність, невимушеність, майстерність, манери ін. Недбалість зовнішнього вигляду, жорстокість, неуважність, нетактовність поступово формують відповідні негативні риси особистості. Звідси з самих перших днів перебування дитини в початковій школі необхідно ознайомити їх зі знанням правил культурної поведінки, прививати звички їх реалізації.

Власний досвід взаємодії у спілкуванні початківця ще дуже бідний, дитина часто може бути нечемною тільки через незнання того, коли, де і як треба діяти. Нерідко діти засвоюють правила гарного тону до наслідування, через поведінку батьків, дорослих, які є авторитетом для них. Однак задля усвідомлення дитини своєї поведінки, вчинків - необхідна умова виховання суспільно корисних навичок та звичок моральних норм

Поведінка людини може свідомо демонструвати суспільству, колективу, іншим людям, через порозуміння, зрозуміти й оцінити з погляду суспільної користі й необхідності.

Необхідно відзначити, що в багатьох молодших школярів помітне відставання сформованості навичок і звичок культури поведінки та знань відповідних правил. Тому в роботі з учнями потрібно спочатку звернути увагу на формування навичок та поведінкових звичок. Це досягається систематично Навчання учнів дотримуватися правил. Тому, необхідно така організувати таке життя в початковій школі, щоб учні стабільно накопичували досвід правильних моральних відносин.

Проблемами етичних норм виховання та правил поведінки, утворенню духовних моральних еталонів, норм і якостей, морального відношення до країни, родини присвятили багато праць видатні українські письменники Гончар О., Загребельний П., Котляревський І., Куліш П., Нечуй-Левицький І., Сковорода Г., Тютюнник Г., Леся Українка, Франко І., Шевченко Т., які наголошували про необхідність свободи вибору шляхів, поривання людини до морального ідеалу. Проблему культурно-етичного виховання розглядали також митці вітчизняної й зарубіжної педагогіки як Водовозова Є., Коменський Я., Локк Дж., Макаренко А., Песталоцці Й. Русова С., Руссо Ж., Сухомлинський В., Ушинський К. та ін.

Усе вищезазначене свідчить про актуальність та необхідність вирішення проблем морального у початковій школі. Тому нами було обрано таку тему магістерської роботи: «Педагогічні умови засвоєння молодшими школярами етичних норм та правил поведінки».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Магістерське дослідження проводилось в межах наукової теми кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету «Удосконалення підготовки кадрового потенціалу початкової освіти у системі суспільних трансформаційних процесів».

Мета дослідження – дослідити та реалізувати педагогічні умови засвоєння молодшими школярами етичних норм та правил поведінки.

Завдання дослідження:

- 1) вивчити стан проблеми у педагогічній теорії та шкільній практиці початкової освіти;
- 2) охарактеризувати психолого-педагогічні особливості дітей молодшого шкільного віку;
- 3) проаналізувати ефективні форми та методи формування етичних норм та правил поведінки молодших школярів;
- 4) обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування етичних норм та правил поведінки у початкових класах.

Об'єктом дослідження: є процес морального виховання молодшого

Предметом дослідження: педагогічні умови формування етичних норм та правил поведінки молодших школярів.

Методи дослідження: Для розв'язання поставлених завдань, досягнення мети використано загальнонаукові методи теоретичного рівня: аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення науково-теоретичних та емпіричних даних; бесіди, спостереження; педагогічний експеримент; методи математичної статистики.

Наукова новизна одержаних результатів визначається обґрунтуванням, аналізом понять «етика», «моральні норми»; дослідженням педагогічних умов формування етичних норм та правил поведінки у виховному процесі початкової школи за концепцією «Нова українська школа».

Практичне значення одержаних результатів магістерської роботи полягає в розробці педагогічних умов формування етичних норм та правил поведінки у виховному процесі початкової школи, які доцільно впроваджувати в освітній процес початкової школи за Концепцією «Нова українська школа» і станеться в нагоді учителям початкової

школи та студентам педагогічних факультетів у процесі педагогічної практики.

Апробація результатів дослідження. Теоретичні результати магістерського дослідження доповідались й обговорювались на засіданнях кафедри педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету .

Експериментальна база дослідження. Основною базою було визначено Херсонський навчально-виховний комплекс «Дошкільний навчальний заклад- спеціалізована школа з поглибленим вивченням англійської мови I ступеня-гімназія» № 56 Херсонської міської ради.

Публікація результатів. За матеріалами магістерського дослідження було опубліковано статтю «Педагогічні умови засвоєння молодшими школярами етичних норм та правил поведінки» в збірці «Актуальні проблеми дошкільної та педагогічної освіти» (2020).

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг сторінок становить 61 сторінку.

РОЗДІЛ 1.

Теоретичний аналіз проблеми засвоєння молодшими школярами етичних норм та правил поведінки як шлях до морального виховання учнів початкових класів

1.1 Аналіз моральної вихованості молодших школярів у науково-педагогічній літературі.

Найбільш сприятливим періодом розвитку моральної свідомості психологи вважають молодший шкільний вік, адже саме в цей час дитина починає не лише сприймати та усвідомлювати певні моральні–етичні категорії, норми та правила, а й осмислювати та відтворювати, підґрунті чого відбувається їх засвоєння та висновки власної поведінки.

Під час шкільного періоду формується новий рівень розвитку потреб дитини, що дозволяє їй діяти не безпосередньо, а за внутрішнім мотивом, керуючись свідомо поставленими орієнтирами, моральними вимогами й нормами; виникають відносно стійкі форми поведінки й діяльності, що становлять основу формування характеру.

Так, Сухомлинський В. вважав, що «непорушна основа морального переконання закладається в дитинстві і молодшому шкільному віці, коли добро і зло, честь і ганьба, справедливість і несправедливість доступні розумінню дитини лише за умови яскравої наочності, очевидності морального сенсу того, що він бачить, робить, спостерігає» [52, с. 156].

Під час виховання школярів, вважає Бабанський Ю., головним є моральне виховання: діти опановують елементарними нормами моральності, навчаються слідувати їм в різних ситуаціях. Освітній процес напряму пов'язаний з морально-етичним вихованням [6, с. 67].

Волкова Н. вказує, що самі моральні знання повинні мати не менше значення для загального збагачення початківців, ніж знання з конкретних навчальних предметів [19, с. 124].

Вік молодшого школяра особливий тим, що дитина не лише пізнає значення морально-етичних норм, але і вчиться давати оцінку у вчинках і діях навколишніх, власних вчинках.

Проблеми моралі у школярів на сучасному етапі розвитку суспільства особливо актуальні. Особливість морального процесу освіти повинна розглядатися як тривала і безперервна, а досягнення результатів займають певний час.

Щодо дітей можна судити про те, як глибоко небажані зміни впливають на сучасне суспільство. За останні 10 років ми зіткнулися з низкою проблем, пов'язаних з розвитком дітей та підлітків [1, с. 56].

Особливо помітно різке збільшення кількості «поганих вчинків», під яким ми маємо на увазі не лише витівки та непокору, а й насильство в школах, злочинність, наркоманію та алкоголізм. Прояв девіантної поведінки є проблемою не лише для соціологів, а й для психологів, освітян, лікарів, політиків та економістів. Це проблема для всього суспільства.

Треба визнати, що в наш час агресивність, що розвивається у дітей, проявляється у формі відвертого насильства . На думку деяких вчителів загальноосвітніх шкіл, проблемна поведінка виникає поза шкільним середовищем у дітей та підлітків від учнів, яких було найважче очікувати. При цьому діти занадто швидко дорослішають. Не можна ігнорувати зміни у вимогах до дітей та молоді.

Процес формування культури особистості характеризується ставленням до цього явища, тому формування культури особистості - це передусім формування ставлення до нього. Для успіху в навчальному процесі важливим є ставлення, засноване на внутрішніх потребах - мотивах та розвитку знань, умінь та навичок - цінностей.

Перехід від домінування ігрової діяльності до навчальної гри, тобто більш свідомо формування особистісних нових утворень, спричинених підвищенням усвідомленості діяльності, найбільш характерний для молодшого шкільного віку [2, с.90].

Характер молодших школярів відрізняється деякими особливостями. По-перше, вони імпульсивні - їм властиво діяти негайно під впливом негайних імпульсів із випадкових причин, не замислюючись і не зважаючи всіх обставин. Причиною є необхідність активних зовнішніх виділень із віковою слабкістю у довільній регуляції поведінки.

Віковою характеристикою є загальна відсутність волі: молодший школяр ще не має великого досвіду тривалої боротьби за намічену мету, подолання труднощів і перешкод. Він може здатися у разі невдачі, втратити впевненість у власних силах і неможливості [8, с. 102].

Дуже часто спостерігається примхливість і впертість. Звичайна причина для них - відсутність сімейної освіти. Дитина звикла до того, що всі його побажання та вимоги були виконані, вона ні в чому не бачила відмови. Примхливість і впертість - це особлива форма протесту дитини проти твердих вимог, які школа висуває до них, проти необхідності жертвувати тим, чого вони хочуть, заради того, що потрібно.

Молодший шкільний вік - це вік інтенсивного інтелектуального розвитку. Інтелект опосередковує розвиток усіх інших функцій, інтелектуалізацію всіх психічних процесів, їх свідомості та довільності. Навчальна діяльність ставить дуже високі вимоги до всіх аспектів психіки [23, с. 39].

Об'єктивні та суб'єктивні фактори впливають на формування ціннісних орієнтацій у молодших школярів. Матеріально-технічна основа навчального закладу, обставини найближчого оточення

відносяться до об'єктивних, суб'єктивні - психофізичних особливостей дітей, сукупності їх мотивів та особливостей.

Коли дитина йде до школи, її стосунки з оточуючими людьми змінюються. У перших класах школи діти більше спілкуються з учителем і виявляють до нього більше інтересу, ніж до однолітків, оскільки авторитет учителя для них дуже високий. Але ситуація змінюється в 3-4 класах. Вчитель як людина стає менш цікавим, значущим та авторитетним для дітей, і їх інтерес до спілкування з однолітками зростає, який потім поступово зростає до середнього та старшого шкільного віку. Змінюються предмети та мотиви спілкування. Це створює новий рівень самосвідомості для дітей, що найточніше виражається терміном «внутрішня позиція» [3, с.87].

Про період молодшого школяра часто говорять «вік допитливих». Саме у цей період прагнення дітей — якомога більше дізнатися про явища природи, тварин, людей і ці бажання часто буває важко задовольнити. Ці питання мають свої мотиви, які вони задають нікому іншому, як вчителю, батькам, знайомим. Ця особлива характеристика школяра може стати основою для утворення його інтересів, кругозору, прагнень і бажань постійно пізнавати нове, виховувати у них певні моральні риси [30, с. 18].

Мораль – шлях для узлагодження поведінки у суспільстві між собою. Її можна представити як систему принципів і норм поведінки, що визначають порядок відносин між людьми відповідно до усталених в суспільстві понять про чесність і нечесність, гарне і погане, гідність і негідність [21, с. 29].

Моральні норми - це правила, форми моральних вимог, які встановились і узгодилися в соціумі і які виникли через те, що люди хотіли урегулювати інтереси однієї особи з іншою та з суспільством.

Особливістю моралі є те, що вона узлагоджує поведінку і свідомість людей в багатьох сферах життя (виробнича діяльність, побут,

сімейні, міжособистісні та інші відносини). Мораль поширюється також на міжгрупові та міждержавні відносини.

Моральні принципи мають важливе значення, охоплюють весь соціум, закріплюють основи культури їх взаємовідносин, що були створені в тривалому процесі історичного розвитку суспільства.

Будь-який вчинок, поведінка людини може мати різноманітне значення, але його моральну сторону, моральний значення оцінюють за єдиними показниками. Моральні норми повсякденно відтворюються в суспільстві силою усталених традицій, суспільно-громадською думкою. Дотримання їх виконання контролюється всіма.

Завдяки дослідженням, проведеним Піаже Ж., ми маємо уявлення про те, як діти різного віку судять про норми моралі і яких морально-ціннісних суджень вони дотримуються. Наприклад, було встановлено, що уявлення дитини про етику змінюються від морального реалізму до морального релятивізму у віці від 6 до 12 років.

Відповідальність в моралі має духовний, ідеальний характер (осудження чи схвалення вчинків), може виступає у вигляді моральних оцінок, які людина повинна усвідомити, внутрішньо прийняти і згідно з цим спрямовувати та коректувати свої вчинки і поведінку. Така оцінка повинна відповідати загальним принципам і нормам, прийнятим усіма поняттям про належне і неналежне, гідне і негідне і т. д. [14, с. 90].

Мораль залежить від умов людського існування, життєвих потреб людей, але визначається рівнем суспільної та індивідуальної свідомості. Поряд з іншими формами регулювання поведінки людей у суспільстві мораль служить для улагодження діяльності безлічі індивідів, перетворенню її в цілісну масову діяльність, підпорядковану певним соціальним правилам.

Якщо термін «мораль» латинського походження, то «етика» походить від давньогрецького слова «етос» - місцеперебування, спільне житло. У IV столітті до нашої ери Арістотель позначив прикметником

«етичний» клас людських чеснот - чеснот характеру на відміну від чеснот розуму - діаноетичних. Арістотель утворив новий іменник *ethica* (етика) для позначення науки, яка вивчає чесноти. Таким чином, етика як наука існує понад 20 століть [8, с. 91].

Сучасне поняття етика розглядається як філософська наука, що вивчає мораль яка є однією з головних сторін життєдіяльності людини, суспільства. Якщо мораль представляє собою існуюче специфічне явище суспільного життя, то етика наука вивчає мораль, її значення, природу і структуру, закономірності виникнення та розвитку, місце в системі інших суспільних відносин, теоретично обґрунтовує певну моральну систему.

Під час змін умов життя людства, росту новоутворень і культури одні правила поведінки змінюються іншими. Те, що колись вважалося непристойним, стало загальноприйнятим, і навпаки. Однак вимоги етикету не є абсолютними: дотримання їх залежить від місця, часу й обставин. Поведінка, неприпустима в одному місці і за одних обставин, може бути доречною в іншому місці і за інших обставин [17, с. 104].

Норми етикету, на відміну від норм моралі є умовними, вони умовно кажучи представляють собою неписаний договір про те, що в поведінці людей є доцільним, а що ні. Кожен культурно-збагачений індивід повинен не тільки знати і дотримуватися основних норм етикету, але і розуміти їх потребу у використанні. Манери багато в чому відбивають морально-духовну культуру людини, його моральні й інтелектуальні якості. Навички правильно поводитися в суспільстві мають вагоме значення: вони полегшують налагодженню відносин, сприяють досягненню взаємопорозуміння, створюють гарні, міцні взаємини.

Протягом тисячоліть завжди була основа виховання саме моральна вихованість, наслідування певного ідеалу, системи моральних якостей. Морально-етичне виховання розуміють передусім як виховну діяльність

школи у взаємодії з родиною, яка покликана виховати в початківцях певну систему етичних норм і відповідної поведінки в суспільстві, відношенню до оточуючих й добродесної участі у суспільно-корисній діяльності.

Молодший школяр як суб'єкт морального виховання під час процесу свого розвитку і спілкування з оточуючими засвоює певний етичний досвід. Сучасність демонструє, що моральні орієнтири починають відходити на задній план, учнів початкової школи часто звинувачують в моральній скудності, агресії, нехтуванні правилами поведінки. В сучасному суспільстві варто чим раніше досягнути, якщо не розв'язувати проблему морального - етичного розвитку учнівської особистості та свідомості, ще з народження, то ніяких позитивних формувань годі й очікувати. Варто підкреслити, що тільки якісна освіта не гарантує гарної етичної вихованості, тому що ця риса визначається також і повсякденною поведінкою, відношенням до інших людей [48, с.109].

Головною виховною функцією вчителя - навчити молодших школярів головним елементам культури поведінки сучасної особистості, вмінню аналізувати наслідки як добрих, так і негативних своїх вчинків та сторонніх людей

Наприклад, Сухомлинський В. завжди радив учням уявляти себе на місці іншої людини. Провідним правилом розробленої ним програми морального виховання в умовах загальноосвітньої школи він вважав: «Ти живеш серед людей, не забувай, що кожен твій вчинок, кожне твоє бажання позначається на людях, що тебе оточують. Знай, що є межа між тим, що тобі хочеться, і тим, що можна. Перевіряй свої вчинки, запитуючи сам себе: чи не робиш ти зла, незручності людям? Роби все так, щоб людям, які тебе оточують, було добре» (52, с. 166).

Визначено, що базою морального виховання лежить духовне збагачення особистості, засвоєння етичних норм загальнолюдської

моралі - совість, відповідальність, сором'язливість, любов, воля, віра і добродієність. Таким чином, школа є однією з важливих ланок в системі виховання. Період початкового навчання – особливий, найголовніший у виховному й суспільно-особистісному відношенні.

Виховання - складний процес що залежить від низки об'єктивних і суб'єктивних чинників. До об'єктивних чинників слід віднести соціально-історичні особливості., культурні традиції країни., прийняту в ній систему освіти [8, с. 167].

Початковий шкільний період, в якому провідною в періодичному й оцінному вимірі виступає навчально-виховна діяльність, накладає специфічне відзеркалення на зміст самоусвідомлення школяра, так як неабияке ставлення до нього формуються здебільшого на основі успішності його в навчанні. При цьому розуміння свого особистого ставлення до світу та інших людей, яке розширюється і виходить за сферу навчальної діяльності, залишається бідним і неефективним.

Одним з важливих джерел успіхів молодших школярів у навчанні і вихованні виступає наслідування. Учні відтворюють роздуми вчителя, наводять приклади, відповідні прикладам однокласників, приятелів. Наслідування зовнішніх дій та прикладів, допомагає дитині в засвоєнні певного обсягу навчального матеріалу, норм поведінки. Але водночас воно може призвести до поверхневого сприйняття деяких явищ, подій, що позбавляє дитину можливості збагачення і засвоєння етичних норм.

У початкових класах окрім процесу навчання паралельно іде і морально - етичне виховання. Під час цього періоду набувають розвитку такі моральні відчуття, як любов до країни, доброта, щирість, милосердя, справедливість, поняття дружби, громадянського обов'язку, честі та гідності.

У свідомості школяра започатковуються певні моральні ідеали, приклади поведінки. Учень починає розуміти їх цінність і необхідність для гармонійного співіснування серед однолітків та у суспільстві. Однак

для того, щоб становлення особистості дитини шкільного віку якомога найбільш плідно, важлива наявність уваги, оцінки та схвалення дорослого. Оцінно-емоційне ставлення дорослих до вчинків та дій дитини визначає становлення його моральних якостей, індивідуального відповідального відношення до правил та умов, з якими він познайомиться в житті. Суспільний простір школяра збільшується - дитина завжди спілкується з вчителем та однокласниками за теоремами чітко визначених правил.

Отже, у молодші шкільні роки дитина відчуває свою унікальність, вона визнає себе особистістю, прагне до досконалості. Вона знаходить свою рефлексію у всіх сферах життя дитини, в тому числі і у стосунках з однолітками. Діти знаходять нові групові заняття, заняття. Вони, намагаються діяти так, як в цій групі, і прислухатися до законів та рекомендацій.

1.2 Сім'я як ядро зародження етичних норм та правил поведінки

Кожна особистість починає народжуватись саме в сім'ї.

Сім'я – це своєрідна база, що формує особистість, людину і закладає в ній еталони поведінки, риси характеру, моральні норми та світобачення. Те, що в дитину закладається в сім'ї, вона зберігає на все своє життя. Найпершими й найголовнішими вчителями і вихователями дитини завжди були батьки. Цей факт не можна не враховувати, так як збагачення дитини як особистості, як морально-етично, так і суспільно започатковується саме в сім'ї.

Тобто саме це вимагає обов'язкове усвідомлене батьківство, яке, на думку Беленької Г., є запорукою успішності створення сприятливої соціально-психологічної атмосфери у стосунках між батьками і дітьми:

«Свідоме батьківство передбачає глибоке розуміння своїх можливостей та обов'язків у формуванні цілісної особистості дитини як власної відповідальності перед людством» [41, с. 89] . Необхідно, щоб духовне життя сім'ї було наповнене сердечністю, чуйністю, співчутливістю, взаєморозумінням, любов'ю.

Дитина - це відображення духовного, культурного й морального життя батьків. У сім'ї не тільки започатковуються базові необхідні основи, але і вибудовуються грані особистості через поетапне залучення її до постійно актуальних і незмінних духовних скарбів, що насамперед розширює можливості для морально-культурного збагачення і вихованості людини, становлення його бачення і наповнення внутрішнього духовного світу. Саме тоді школяр вперше включається в суспільне життя, засвоює її цінності, норми поведінки, шляхи мислення.

В залежності від типу сім'ї, прикмет її функціонування, характеристик і індивідуальних рис батьків залежить те, які будуть виховані ними культурно-збагачені діти. Зокрема на формування особистості маленької особистості впливає стиль виховання, обраний батьками.

Стиль сімейного виховання- це спосіб взаємодії батьків та дітей, що характеризується застосуванням певних засобів і методів виховного впливу, виражається у особливій манері вербального та невербального спілкування [].

Надзвичайну увагу варто приділяти вихованню у молодших школярів любові до батьків, близьких та рідних, державної мови, традицій та культури свого народу; поваги до людей, що оточують; піклування про тих, хто цього потребує, співчуття і милосердя людей, що зіткнулись з горем; шанобливого відношення до звичаїв, обрядів, до знання свого роду, історії народу, країни.

Слід зазначити, що ефективність морального збагачення та виховання дітей у сім'ї напряму залежить від її незмінного авторитету, подружній повазі, любові до дітей і усвідомлення обов'язку їх

виховання, материнському покликанні матері, становлення ролі батьків у створенні та захисті сімейного щастя, що ґрунтується на їх прикладі моральної готовності молодих осіб до подружнього життя.

Чи не одним з найважливіших у сімейному вихованні є те, наскільки родина ставить інтереси всього народу, інтереси держави. Діти стають невольними слухачами розмов батьків, свідками їх вчинків, тішаться їхніми успіхами чи співчують невдачам.

Виховний вплив у сім'ї зростає у той період, коли батьки проявляють інтерес не лише до навчання, а й поза навчальною діяльністю школярів. У створених умовах інтереси сім'ї збігаються з інтересами суспільства, формується свідомий відповідальний громадянин [25, с.190].

Результативним чинником сімейного впливу на виховання є колективна трудова діяльність батьків і дітей. Дітей варто заохочувати до активної праці, вони мають отримати чіткі трудові обов'язки, тотожні їх віковим можливостям. Така співпраця дітей з батьками має вагоміший виховний вплив, ніж словесні настанови.

Успіх сімейного виховання деякою мірою залежить від організації домашнього життя, традицій сімейного побуту: алгоритмізації в сімейному господарстві, залучення дітей до поділу бюджету родини, суцільного режиму дня, визначення для кожного робочого куточку, зокрема для навчальних занять, дотримання певних сімейних правил. Наприклад: у всього в будинку є своє місце, дотримання правил гігієни після прогулянок. Домашній затишок згуртовує та ушляхетнює світогляд дітей

Іншими словами, сім'я – це школа виховання, передачі досвіду життя, життєвої мудрості. Вона відрізняється від інших виховних інститутів, так як сім'я здатна впливати і, здебільшого, впливає на всі сторони, грані людини впродовж усього його життя. Саме тому можна сказати, що: лише та країна, як держава має майбутнє, в якій сім'я

оточена увагою і турботою та розглядається як цінність держави. І, навпаки, там, де про сім'ю не піклуються, де вона займає другорядну роль серед інших соціальних інститутів - у тієї держави немає і не може бути майбутнього, а у народу - перспектив на свій комфорт і процвітання [26, с.77].

Проаналізувавши теоретичні доробки фахівців, ознайомлення з сучасною практикою сімейного виховання початківців дозволяють стверджувати, що під час навчання дитина оволодіває багатьма правилами, розуміє необхідність виконання певних обов'язків, вимог, доручень. А отже разом з тим дитина не завжди додержується правил поведінки, може забувати про них, ухилятися від виконання тих або інших обов'язків, недбало ставитися до їх виконання. Таким чином, існує реальна потреба формувати етичний світогляд та правила поведінки молодшого школяра

Такі педагоги минулого як Коменський Я., Лесгафт П., Локк Дж, Монтессорі М., Оуен Р., Песталоцці Й., Русова С., Руссо Ж. провідним у формуванні етичних норм та правил поведінки дітей молодшого шкільного віку вважали вплив родини.

Одними з актуальних і сьогодні існують такі освітні принципи, які вони виділяють: природа і культура; потреба в їх освіті з раннього віку; безперервність між дошкільними установами та шкільною освітою; забезпечення дитині право на свободу та незалежність; накопичення досвіду соціальної поведінки; вплив на емоційну та сенсорну сфери; забезпечення єдності почуття та розуміння у формуванні поведінки звички; освіта за допомогою казок, музики, образотворчого мистецтва, природи які приваблюють добро, красу та людяність.

Основою духовно-морального виховання є духовна культура суспільства, сім'ї та навчального закладу - середовище, в якому живе дитина, де є його становлення та розвиток. Дух, який панує в сім'ї та у школі, в якому проживають батьки та вчителі - люди, які формують

найближче соціальне середовище навколишнє середовище дитини є вирішальним у формуванні внутрішнього світу дитини.

За створеною системою виховання відносин В. Сухомлинським особистість та команда займають важливе місце завдяки спільній діяльності сім'ї та школи. У своїй роботі «Павлівська середня школа» вчитель зокрема зазначає: «Найбільш повноцінне суспільне виховання - це, як відомо, шкільно-сімейне.»[39, с. 89].

На думку Сухомлинського В., шкільне та сімейне виховання - це не лише гарна можливість добре виховати молоде покоління, але в той же час дуже важлива вимога покращення морального обличчя сім'ї, батька та матері. Освіта дітей без активної участі батька та матері у шкільному житті, без постійного духовного спілкування та взаємного духовного збагачення дорослих та дітей, сама сім'я неможлива як основний центр суспільства, водночас школа стає неможливою як головний навчальний заклад і відповідно неможливий прогрес суспільства. Найважливішими культурними навичками батьків, очевидно, мають бути ті, що включають вміння правильно організовувати комунікативні заходи і, перш за все, будувати сімейні стосунки правильні стосунки з дітьми.

« Стосунки дорослих між собою та їх ставлення до дітей - постійна практична школа батьківства й материнства для підростаючого покоління - зазначав» Стельмахович М. у своїй праці «Теорія і практика українського національного виховання» [13, с. 45]. Зміст досліджень говорить про те, що виховує не сам процес як спеціально створена батьками діяльність, а ті сталі, конкретні взаємини, під час яких дитина кожного дня опановує і активно переосмислює людські цінності і пріоритети, форми поведінки, зміст ставлень до явищ життя і до самої себе.

Стефанік Василь зробив особливий акцент на вихованні сім'ї Великий письменник зміг майстерно підняти завісу над таємницею

сімейного життя, щоб викрити психолого-педагогічні аспекти виховання сім'ї як доброго, розумного вчителя, помічника та наставника [11, с. 15].

Стефаник В.мав незмінну думку, що кожна родина повинна бути побудована на гармонії та теплій дружбі між батьками та дітьми, взаєморозумінні та повазі, повазі до старших членів сім'ї. Якщо стався сімейний розпад, хтось змушений покинути свій дім - це буде горе, втрата для родини.

Майже в кожному романі Стефаника вирішальну роль відіграє мати, жінка. Вона - головний будівельник і стюард печі, її роль у вихованні дітей, ведення домашнього господарства, підтримка сімейних традицій та принципів, конкретно і в більшості випадків вирішальна.

Стефаник вважає, що мати найбільше піклується про те, щоб ніяка незгода, що могла б зруйнувати сімейну нитку, не завадила зробити так, щоб діти пішовши далеко від дому, згадували будинок свого батька. Мати - єдине, що тягне дітей на поріг корінних жителів у дитинстві, підлітковому та зрілому віці («Вечірня година»).

Збереження сімейної честі - канон родинного виховання за Стефаником. Образ матері глибинно відтворює взірць справедливості і честі, морально-етичні норми сімейних взаємин, що склалися століттями.

Люди, що перебувають у статусі батьків мають пам'ятати, що виховання - це творчий пошук, який не витримує різких та поспішних рішень. Вміння зрозуміти дитину, її стан і причини поведінки дозволять якнайточніше визначити відповідний підхід до неї.

У будь - яких складних психолого - педагогічних ситуаціях батьки мають рахуватися з почуттями власної дитини, бачити в ній особистість, прагнути до взаєморозуміння, що будується на повазі й довірі справедливості в судженні вчинків дітей, у своїх вимогах завжди залишатися добропорядними та відкритими. Часто кажуть: «Діти – дзеркало батьків» [44, с. 29] або «Які батьки, такі й діти», «Яблуко не

далеко падає від яблуні». Звідси й висновок: все, що ми бачимо в дитині, вона переймає в першу чергу від батьків. Як говорив педагог А. Макаренко: «Ваша особиста поведінка – вирішальна. Не думайте, що ви виховуєте дитину тільки тоді, коли ви розмовляєте з нею, чи повчаєте, чи наказуєте їй. Ви виховуєте її кожної миті свого життя, навіть тоді, коли вас немає вдома. Для виховання потрібно не багато часу, а мудре використання кожної миті» [29, с.89].

Вивчивши дане питання, можна дійти висновку, що взаємодія сім'ї і школи відіграє важливу роль у подоланні перепон, що стоять на шляху всебічного розвитку особистості та у вихованні школяра. Значення батьківського авторитету, роль педагогічного впливу та позашкільної системи освіти є головною необхідністю у навчально-виховному процесі сучасної української початкової школи. Щоб змінити на в кращий бік стан морально-етичного збагачення нашого соціуму, необхідно враховувати, що вихованість наших школярів є результатом важкої щоденної праці, а також тих реальних особистісних стосунків, в яких приймає участь дитина з перших днів свого життя і активним учасником яких вона залишиться усі подальші роки.

1.3 Компоненти виховання етичних норм та правил поведінки

У сучасних умовах гуманна, особистісно зорієнтована система освітнього процесу і виховання є основою процесу етичного виховання. Переважна основа системи складаються з етичних знань про людину як найвищу цінність і мету.

Початківці більш стримані та більш вразливі. У той же час вони не повністю стабільні у своїх уявленнях і висновках про добре і погане. Більшість з них спотворено висловлюють своє ставлення до етичних понять. Учні демонструють некомпетентність щодо усвідомлення моральної норми і її емоційної оцінки. Така особливість розвитку моральної свідомості пов'язана з утворенням моральних ланок,

індивідуальних мотивуючих систем та особливостями формування самопізнання, які вирізняються неоднорідністю цілісного сприймання «Я» на «Я-фактичне» і «Я-потенційне» [22, с. 99].

Фактичною метою соціально-моральної орієнтації є формування соціально активної, етичної особистості. У цьому сенсі це збігається із загальною метою навчального процесу скласти образ людини як родової істоти з виявленими суттєвими повноваженнями. Ідеальною метою орієнтації на соціально значущі цінності, пріоритет яких є спільним для всіх людей, може бути формування такої соціальної структури, яка гармонізує відносини між людьми та природою і базується на принципах загальнолюдської моралі.

Передумовою реалізації цілісності духовного та практичного життя людини та суспільства є гармонія внутрішнього світу людини, що виражається в єдності почуттів, мислення, волі та дії. Досягти цієї гармонії можливо завдяки емоційному, раціональному, практичному та метафізичному (містичному, інтуїтивному, ірраціональному) пануванню у світі [24, с. 70].

Соціально-моральна орієнтація є ефективним засобом духовного та практичного панування людиною над світом, для практичної діяльності людини відповідно до вільного свідомого вибору та реалізації соціально значущих та безумовних етичних цінностей, зумовлених емоційним сприйняттям світу, раціональним розумінням його законів та принципів, інтуїтивне розуміння їх абсолютних, остаточних основ та значень

Від усвідомлення змісту деяких вчинків виду : добре - погано, відбувається зміна до прийняття загальних понять про «вірну», тобто етичну поведінку. Школярі добре опановують «мову» почуттів.

Вони отримують здатність стримувати свої почуття та емоції. Їхня увага зміщується на стосунки людей. Діти шкільного віку мають «відчуття» про реальне відношення до себе і до оточуючих. Вони

сприймають прояви нещирості і припиняють довіряти цій людині, і неважливо, це дорослі, чи однолітки. Відносно авторитетних осіб у них закладаються моральні відчуття (у ставленні до вчителя) [36, с. 82].

У таблиці 1 представлено компоненти, рівні розвитку соціально-моральної орієнтації початківців.

Таблиця 1.1 «Компоненти, рівні розвитку соціально-моральної орієнтації початківців»

Рівні	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Ціннісно-мотиваційний	Припускає наявність свідомого ставлення до особистості до формування важливих особистісних якостей, готовність діяти певним чином, усвідомлення цінності наявних знань і вмінь та їх вміле здійснення з урахуванням основних мотивів	На даному рівні школярі усвідомлюють необхідність формування певних особистісних якостей, але не завжди готові діяти для досягнення поставлених цілей.	учнів відрізняє не тільки низький рівень усвідомленості вибору моральних норм, якостей особистості, відсутність конкретних життєвих перспектив, але й не бажання діяти в цьому напрямку
Інтелектуально-пізнавальний	Учні відрізняє наявність стрункої системи моральних і соціальних знань, вміння об'єктивно оцінювати власні можливості, здібності і прагнення, існування стійкої установки на формування у себе	Знання учнями конкретних норм і категорій моралі має дещо розрізнений характер. Школярі не завжди об'єктивні в оцінці особистих потенцій. Соціально моральні орієнтири знаходяться на етапі формування	Учні мають низький об'єм моральних і соціальних знань, не вміють диференціювати різні оцінки моральних категорій, для них характерна відсутність чітких життєвих

	конкретних якостей, життєво необхідних і соціально важливих.		установок
--	---	--	-----------

Відчуття обов'язку перед однолітками змагається з тим же відношенням щодо дорослих. У дитини з'являються стійкі почуття і взаємини. На морально - етичну поведінку дітей значний вплив мають моральні розуміння і переживання. Спираючись на стійкий характер підпорядкованості мотивів і потреб, розвитку головних переконань та індивідуальних мотивуючих систем збільшується загальний рівень етичної поведінки (у дитини утворюється відчуття відповідальності за свою поведінку, компоненти самоконтролю).

Поведінка дитини базується на заснованому «внутрішньому» прийнятті (інтерналізації) норм, правил і зразків, що виражаються в етичних концепціях. Дитина починає розуміти, що робити морально необхідно «для себе», оскільки це приносить їй задоволення, і використовує навколишнє середовище. Самоконтроль поведінки базується на вищих рівнях моральні почуття - почуття обов'язку і співпереживання, триватимуть довше і стабільніше. Самооцінка все ще буде завищеною [38, с. 66].

Етичне виховання за технологією здійснення має цілісний, системний характер і передбачає формування свідомості людини шляхом засвоєння нею основних категорій етики: добра, зла, гідності, чесності, обов'язку, відповідальності тощо, а також розвиток її емоційно почуттєвої сфери, практичних навичок спілкування з ровесниками, вчителями, батьками, визначення морального змісту різних життєвих проблем; вміння знаходити рішення у повсякденних життєвих ситуаціях, відповідно до норм етики прогнозування наслідків своєї поведінки. Основними методами етичного виховання є приклад, переконання,

заохочення, стимулювання, привчання, вправи, наслідування, рішення ситуативних завдань, аналіз і самоаналіз особистістю своїх учинків тощо [15, с. 65].

Учитель повинен інтуїтивно відчувати, коли необхідно допомогти, поспівчувати, підтримати, похвалити учня, розрядити напруження. Для сучасного вчителя, який дотримується етичних засад своєї професії, важливо проникнути у світ дитинства й пізнати його особливості. Це показник вміння вчителя бачити внутрішню природу дитини та глибоко її розуміти.

Формування культури поведінки дітей у віці 6-7 років відбувається в умовах поступового розширення соціального середовища. Більшість вирішальних фігур є дорослий, через оцінки якого дитина зосереджується на власних діях та вчинках, але продовжує будувати стосунки з однолітками, значення яких постійно зростає.

Серед основних механізмів, що визначають формування культури поведінки відрізняються від спостережень суспільної поведінки, імітації вчинків і дій, інтерналізації. Основою формування виступає такі новоутворення початківців, як: емоційна уява, афективно-гностичні комплекси, здатність до співпереживання, формування «етичних авторитетів», стандарти оцінювання, елементарна саморегуляція поведінки, механізми психічного захисту, «ієрархія мотивів» [10, с.150].

Перехід дитини до школи пов'язаний з кризою 7-го року життя, яка викликає появу формувань, таких як інтелектуалізація переживань, емоційна децентралізація, елементарна рефлексія, довільна поведінка та внутрішній план дій. Вищевказані новоутворення виховуються у грі, роботі, освіті, творчій діяльності та справі, формують стиль поведінки.

У семантичній структурі поведінкової культури початківців у віці шести років визначили емоційні, когнітивні, мотиваційні та практичні

компоненти, які працюють як оціночно-регулятивна, гностична, мотиваційна та діяльнісна функції [7, с.201].

Емоційний компонент поведінкової культури передбачає розвиток емоційної сприйнятливості, емпатії, формування моральних почуттів, таких як провина, сором, совість. Когнітивний компонент включає присутність базових знань норм поведінки в суспільстві, розвиток впевненості у особистості, формування стандартів оцінки. Мотиваційно-ціннісний компонент передбачає існування ціннісних орієнтацій, що відповідають потребам суспільства.

Розвиток та освіта становлення таких мотивів поведінки: обов'язку, прагнення діяти відповідно до суспільних норм, мотиви встановлення і збереження позитивних взаємин із оточуючими, ігрових, конкурентних, моральних та пізнавальних мотивів. Практична складова культури поведінки вимагає формування навичок і звичок поведінки, розвитку довільної поведінки та саморегуляції поведінки [39, с.180].

Результатом морально-етичного виховання є морально-етична вихованість молодших школярів, структура яких визначається такими компонентами: когнітивно-інформативні (наявність моральних знань про морально-етичні категорії, норми, якості; адекватне розуміння природи певних морально-етичних категорій залежно від віку дітей); емоційна мова (здатність висловлювати свої почуття, належним чином володіти своїми почуттями та поведінкою з використанням в мові слів, що позначають морально-етичні категорії); діяльність поведінки (готовність дитини до змінних вчинків у житті ситуації морального вибору; наявність адекватної оцінки моральних вчинків і дії) [18, с. 36]

Критеріями моральної, етичної вихованості початківців виступили:

- когнітивні з показниками: усвідомлення дітьми моралі та етики категоріями (дружба, доброта, повага, співчуття); поінформованість дитини про моральні якості (ввічливість, гостинність, смиренність, правдивість, чесність), норми (турбота

про молодшого, повага до інших, взаємопідтримка); поінформованість дітей про фольклорні твори морально-етична спрямованість; зрозуміти мораль фольклору працює;

- почуттєво-ціннісний з рівнем: уміння співчувати головним героям казок; здатність піклуватися про молодших, поважати старших;
- оцінно-рефлексивний з рівнем: самооцінки морально-етичних вчинків і власної поведінки; оцінки культурно-етичних учинків та поведінки героїв народних творів і однокласників.

Отже, ми розуміємо що морально-етичне виховання дітей молодшого шкільного віку свідомо формується в процесі культурного, морального, етичного виховання, що допомагають відтворювати власну поведінку на основі загальновизнаної моралі, якості, норми та правила адекватно оцінювати власну поведінку та поведінку однолітків, доречно і чітко використовувати в розмові слова, що вказують на морально-етичні категорії.

РОЗДІЛ 2.

Емпіричне дослідження педагогічних умов засвоєння молодшими школярами етичних норм та правил поведінки

2.1 Організація та характеристика методів та педагогічних прийомів засвоєння етичних норм та правил поведінки молодшого школяра

Цілеспрямована, систематична робота з формування навичок та звичок культурної поведінки починається з приходу дітей до школи. Вона в початковій школі закладає основи чистоти та порядку, ввічливості та акуратності, навчає добрим манерам та вмінню поводитися культурно в школі, вдома, на вулиці та в громадських місцях [20, с.78].

Від правильного вибору методів багато в чому залежить успіх у вихованні культури поведінки для дітей. В освіті загальнонавчально визначати метод виховання як способу виховання: метод виховання - це сукупність методів, прийомів освіти для розвитку мотиваційної сфери та обізнаності школярів, розвитку навичок та поведінкових звичок.

Однак таке дифініційне визначення не виключає помилок у розумінні певних методів морального виховання. Тому, роблячи висновки з того, що «моральне виховання - це цілеспрямований і систематичний вплив на свідомість, почуття та поведінку вихованців...» [15, с. 208], метод виховання можна визначити як спосіб цілеспрямованого виховного впливу на молоду особистість. Тобто, діяльність може бути як результат впливу викладача і не може вважатися методом морального виховання особистості.

На думку Кагана М., привласнення цінностей може відбуватися тільки в процесі залучення суб'єкта до ціннісним змістом навколишнього життя [46, с. 107].

Зінченко В. з цього приводу пише: «Цінності освіти повинні бути відповідно загальнолюдських цінностей». Досвід показує, що всі реформи - швидкоплинні, цінності - вічні. У той же час необхідно відзначити, що саме поняття «загальнолюдські цінності» в суспільній свідомості ще чітко не визначено. В даний час в суспільстві склалася ситуація, так званої «аномії» (Е. Дюркгейм), коли колишні соціальні цінності знецінилися, а нові не склалися ще в повній мірі в комплекс суспільних норм, що регулюють соціальну поведінку [27, с.98].

Щоб ціннісні орієнтири виявилися життєздатними, не стали пустою мантрою і були прийняті вчителями і школярами, потрібно, щоб вони відповідали актуальним життєвим цінностям підростаючого покоління. Мистецтво ідеологічного впливу якраз і полягає в тому, щоб запропонувати орієнтири, які не були б відкинуті суспільством. Отже, в своїй основі вони повинні мати те, що знайомо і важливо для них. Наука зі свого боку сприяє вирішенню названого протиріччя (державі необхідно відповідність цілей прогресивному розвитку суспільства в цілому), досліджуючи і розробляючи ціннісно-змістовні основи виховання [12, с.90].

Молодші школярі наслідують тим, хто надає на них найбільш сильне враження. Згідно з даними психологів, незмінну симпатію молодших школярів викликають люди сміливі, вольові, спритні, що володіють великою фізичною силою, стрункою фігурою, приємною манерою спілкуватися, правильними рисами обличчя. При виборі моральних прикладів, враховуючи ці закономірності сприйняття особистості, слід домагатися того, щоб носії добрих початків були приємні і симпатичні, а носії негативного викликали ворожнечу. Таким

чином, до кінця молодшого шкільного віку в учнів виникає відносно стійкий інтерес до етичних знань.

Було розглянуто та проаналізовано, з огляду на вище зазначене, найбільш типові класифікації методів етичного виховання початківців.

Відповідно до однієї з традиційних класифікацій методів морального виховання вчені-дослідники виокремлюють три групи методів: переконання, вправа і спонукання.

Слід зазначити, що близька до наведеної вище класифікація методів етичного виховання особистості є класифікація Огородникова І.. Це наступні методи морального виховання молодшої людини: вправи, переконання, навчання, заохочення, засудження, покарання [40, с.108]. Зауважимо, що навчання є по суті вузьким і має однаковий формальний характер щодо них моральне виховання, а також фізичні вправи. Щодо методу переконання, ми зауважимо, що це лише варіація способу покарання.

В ході наукових досліджень було встановлено, що з вищезазначених класифікацій методів морального виховання особистості певним чином класифікація Ільїної Т. вирізняється. Вона складається з методів переконання (бесіди, лекції, диспути, дискусії), методи організації діяльності школярів (рух, тренування, перемикання), методи стимулювання поведінки молоді (заохочення та покарання) [45, с. 87].

Відповідно до теми дослідження, заслуговують на увагу і праці Марієнка І.. Ця класифікація є більш послідовною та обґрунтованою. Тож дослідник виділив наступні групи методів : пояснюючо-репродуктивні (пояснення, повчання, розповідь);

- навчання та репетиція (інструктаж, демонстрація, навчання, доручення);
- проблемно-ситуативний (постановка моральних цілей, створення конфліктів, зміна мотивів);

- заохочення (схвалення, похвала, довіра, вдячність, винагорода, вдячність, заохочення);
- гальмування (попередження, посилення);
- управління самоосвітою учнів (поради щодо вибору особистого ідеалу, поради щодо самоаналізу, самооцінки власної поведінки, поради щодо набуття навичок впевненості в собі, самовпорядкування, самоствердження, самосудження) [35, с.39].

Важливо відмітити, що за класифікацією Мар'єнка І. переконання не є методом виховання, а виступає його принципом.

Цінними для даного дослідження є стаття Рогожкіна В. «Про класифікацію методів морального виховання» [42, с. 56], в якій вчений виділив чотири групи методів морального виховання, а саме:

- методи побудови совісті (історія; постановка, лекція, звіт; пояснення; бесіда; дебати; особистий приклад; пропозиція);
- методи формування поведінки (вправи; організація моралі відносин в процесі суспільно корисної праці, в процесі гри і в повсякденному житті);
- методи емоційного виховання (залежно від емоційного змісту, знайти в ній духовно близьку людину; впливають на почуття за допомогою мови, міміки та жестів; вхід в активний клас та позакласні заходи; вплив на емоційні почуття, середовище, міжособистісні стосунки; тактильний метод);
- методи стимулювання волі (заохочення; особисте збудження ; вимоги, примус; покарання та засудження) [42,с.93-95].

Рогожкін В. також зазначив неможливість чистого використання певних методів морального виховання і правильно підкреслив використання ціла система. Вчений Костів В. виділив наступні методи моралі освіти: вірування, етичні бесіди, пояснення, позитивний приклад, дотримання народних традицій, ігри, організація позакласної роботи, практика моральної поведінки, заохочення [43,с.122].

Цінним щодо класифікації методів є підхід Ліхачова Б., який виокремив наступні методи:

- Методи організації життя та діяльності виховного колективу (колективні єдині вимоги, колективне самоврядування, колектив змагання тощо);
- Методи щоденної систематичної мети і доступного спілкування, ділова, доброзичлива, довірлива взаємодія в звичайних і екстремальних ситуаціях (повага, переконання, дискусія, співчуття, обережність, критика тощо);
- Методи самодіяльності, які поділяються на самоорганізацію розуму (самоаналіз, самопізнання, самоочищення), самоорганізація (самоосвіта, самонавчання, самоконтроль) та самоорганізація волі та поведінки (самоконтроль, самостимуляція, самоконтроль);
- Методи педагогічного та психологічного дотику вчителя до особистості для корекції своєї обізнаності та поведінки, стимулювання та гальмування діяльності, а саме: звернення до обізнаності (приклад, пояснення, здійснення мрій, зняття стресу), звернення до почуттів (совість, егоїзм, честь, співчуття, сором), звернення до волі та дій (вимога, пропозиція, заохочення, покарання) [33, с. 93].

Отже, цю класифікацію можна назвати однією з повних за змістом та широкою для розуміння, що дає підстави дослідити її більш детально в окремому дослідженні.

В ході аналізу було встановлено, що переважна більшість вчителів у процесі морального виховання використовують класифікацію методів, запропоновану Конніковою Т. Це методи:

- 1) підвищення обізнаності (освіта, навчання, переконання, приклад);
- 2) методи формування поведінкового досвіду (тренування, вправи, завдання, вимоги);

3) методи стимулювання та корекції поведінки особистості (заохочення, покарання, виправлення) [31 , с. 84].

Сьогодні ця класифікація методів є досить поширеною, використовуваною та відповідною до вимог розвитку людського суспільства на сучасному етапі.

Отже, на успішність використання методів виховання впливають:

- Педагогічно доведене зіставлення методів виховання з метою, завданнями, змістом, принципами виховання.
- Застосування в єдності методів формування свідомості, формування досвіду суспільної поведінки, стимулювання діяльності і корекції поведінки, самовиховання.
- Урахування своєрідності педагогічної ситуації.
- Аналіз впливу на особистість методів, які використовувались раніше.
- Особистість вчителя, його педагогічний рефлекс, що передбачає: осягнення мотивів власних дій, вміння розрізняти особисті проблеми та утруднення учнів, здатність уявити себе на місці іншого, поглянути на ситуацію під іншим кутом, адекватно оцінити результати роботи.

Важливим засобом звикання молодших школярів до культури поведінки є вправи, які включаються і виконуються у повсякденному житті дитини під час систематичних занять [49, с. 160].

Зміст вправ та їх форма залежать від типу правила, яке розробляється. Наприклад, можливі заняття, на яких вчитель показує, як поводитися потрібно в тій чи іншій ситуації: як запросити друга в гості, як поводитись за столом, як той, хто дотримується правил ввічливості. На тому ж уроці діти повторюють вчительські дії, вчать виходити правильно. А потім ці вправи беруть участь у різноманітних шкільних заходах

Діти ходять в театр, їдуть на день народження до друга. Ось приклади, де діти повинні діяти самостійно, без безпосереднього контролю дорослих за правилами, які вони знають. Вчитель спостерігає за поведінкою дітей, він усвідомлює, що ці лазівки та помилки, які роблять діти, і те, що добро є правильним заходом, на які можна покластися для подальшої роботи.

Виконання громадських робіт вимагає не лише навичок від дітей, зайнятих якоюсь діяльністю, але також дотримання певних правил поведінки. Так, учні третього класу беруть керування над першокласниками, граються школярі, які чергують на своїх поверхах, збирають макулатуру [9, с. 81].

Діти утворюють стосунки з багатьма людьми: дорослими, молодшими та старшими людьми, однолітками. Спілкування з ними вимагає знань учнями багатьох правил культурної поведінки. Здатність дотримуватися правила у повсякденному житті стає необхідною умовою для дітей. Тому діти намагаються запам'ятати, для чого вони цьому навчаються у класі та застосовують ці знання на практиці.

Ця обставина певною мірою покращує роботу вчителя з виховання правил поведінки.

Пояснення дітям також має важливе значення в системі роботи вчителя над етичними нормами, що стосуються правил культурної поведінки. Методи пояснення різні: розповідь учителя, етична бесіда, обговорення фактів шкільного життя, розмова про прочитану історію представляє культуру поведінки [5, с. 141].

Основне завдання етичного виховання - формувати моральні уявлення і поняття доброти, справедливості, людяності, дружби та суспільства тощо. Потрібно бути обережним, пояснюючи правила культурної поведінки дітям про мотиви вчинків та їх наслідки для інших людей. Тоді правило діє не як випадкова і невідповідна вимога, а як розумна необхідність, очевидна для молодших школярів.

Серед методів пояснення кодексу поведінки має бути провідне місце Візьміть співбесіду з вчителями з дітьми. Чому розмова? Відповідаючи на запитання вчителя, учні доповнюють одне одного, висловлюють різні думки, ґрунтуючись на власному (хоча і невеликому та обмеженому) досвіді. Досвід в Розмові показує розуміння дітьми певних правил [6, с. 123].

Твердження початківців дають змогу вчителю оцінити те, що вже добре діти знають і які правила їм незрозумілі або взагалі невідомі. Після висловлювання дітей, вчитель узагальнює бесіду, формулює правила поведінки, зупиняється на неправильних твердженнях.

Дієвим способом пояснити дітям правила культурної поведінки - використання літературних творів :оповідань, віршів, байок. Бажано обговорити з дітьми моделі правильної та негативної поведінки. При роботі з дітьми слід широко використовувати гумор. [50, с.94].

Спеціальна робота з культури поведінки проходить у формі занять. Виконання цієї роботи умовно можна розділити на три етапи: підготовка до заняття, заняття та щоденна робота.

На підготовчому етапі вчитель з'ясовує, що з цього знають діти суб'єктивно, якими правилами вони можуть керуватися, наскільки стабільною є їх поведінка. Учитель розробляє форму викладання, формулює правила, якими потрібно оволодіти дітям, визначає зміст його розмови з дітьми. Діти також готуються до занять. Вчитель за тиждень до уроку їм дає різні завдання, наприклад: запам'ятовування вірша, підготовка інсценізації, підбір загадок та прислів'їв за темою уроку. Зазвичай навчання проходить у групах-зірочках, які є таємними від інших та у такий спосіб робить і успішною кожна групу, а в самому класі залишає відчуття незвіданого [4, с.59].

Сам урок повинен бути цікавим та святковим. Добре, коли з тобою діти чекають на щось. Фестивальність зумовлена тим, що перед класом діти готують різні вистави, обговорювати події класного життя,

діяти, можна запросити батьків показати, що вони можуть зробити. Заняття, звичайно починається з бесіди з учителем, який називає тему уроку та представляє її дітям за допомогою запитань.

В кінці уроку вчитель формулює правила поведінки. Краще, якщо учні самі беруть участь у розробці правил, не варто боятися дітей та їх формулювання, якими б незручними вони не були. У цьому випадку правило є так би мовити, винайдене самими дітьми та його корисність особливо очевидна. Непогано, коли правила мають форму плаката. Більшість класів структуровані так чергування розмови, шоу, вистави, постановки [47, с.102].

Отже, якими б змістовними та цікавими не були уроки, як би добре не працювали діти, як би точно вони не формулювали всі вправи - основна робота з набуття досвіду правильної поведінки відбувається у повсякденному житті молодших школярів; на уроці, під час чергування, у роздягальні, по дорозі додому, коли йдуть до театру, дивляться фільми, гуляють, виходять на вулицю, спілкуючись між собою та з дорослими.

2.2 Аналіз результатів емпіричного дослідження

Оптимізація етичних норм та правил поведінки молодшого школяра передбачають проведення спеціальної роботи, яка включає діагностичний й корекційний компоненти. Психодіагностика допоможе батькам, вихователям, вчителям пізнати динаміку формування морально-етичних норм, засвоєння правил поведінки

Засвоєнню етичних норм дітьми молодшого шкільного віку сприяють такі методи і прийоми, як бесіди на морально-етичні теми, дискусії, виконання етичних вправ, читання і обговорення творів на етичну тематику, перегляд і постановка дитячих вистав, інсценізація

художніх творів на етичну тематику, обговорення фрагментів мультфільмів і дитячих фільмів, показ і пояснення способів поведінки в тій чи іншій ситуації, аналіз реальних та уявних ситуацій.

Метою проведеного дослідження було виявлення впливу рівня сформованості етичних орієнтирів у молодших школярів.

Для виявлення рівня сформованості морально-етичних норм у молодших школярів використовувалися наступні методи дослідження: фрагмент діагностики за методикою Шилової М. «Ставлення до людей (прояв етичних якостей особистості)» і анкета «Оціни вчинок» (Курганова Е. і Карабанова О.).

Анкета «Оціни вчинок»

Мета: виявлення ступеня формування і оволодіння морально-етичними нормами.

Оцінювані діагностики: виділення морального змісту дій і ситуацій.

Форма (ситуація оцінювання) - фронтальне анкетування.

Опис методики: дітям пропонувалося оцінити вчинок хлопчика (дівчинки, причому дитина оцінював вчинок однолітка своєї статі), вибравши один з чотирьох варіантів оцінки:

- 1 бал - так робити можна;
- 2 бали - так робити іноді можна;
- 3 бали - так робити не можна;
- 4 бали - так робити не можна ні в якому разі.

Результати анкетування показали, що у 3 «Б» класі 33,5% (9 уч.) учнів з високим рівнем сформованості етичних орієнтирів, 48% (13 уч.) із середнім рівнем і 18,5% (5 уч.) з низьким рівнем.

Результати сформованості етичних орієнтирів молодших школярів представлені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 «Результати дослідження з отримання початкового рівня сформованості етичних норм в 3 «Б» класі»

Клас	Рівень етичних норм (кількість учнів)					
	Високий		Середній		низький	
	%	Кіль-ть учнів	%	Кіль-ть учнів	%	Кіль-ть Учнів
хлопчики	31	4	46	6	23	3
дівчатка	36	5	50	7	14	2

Отримані результати представлені на рисунку 2.1.

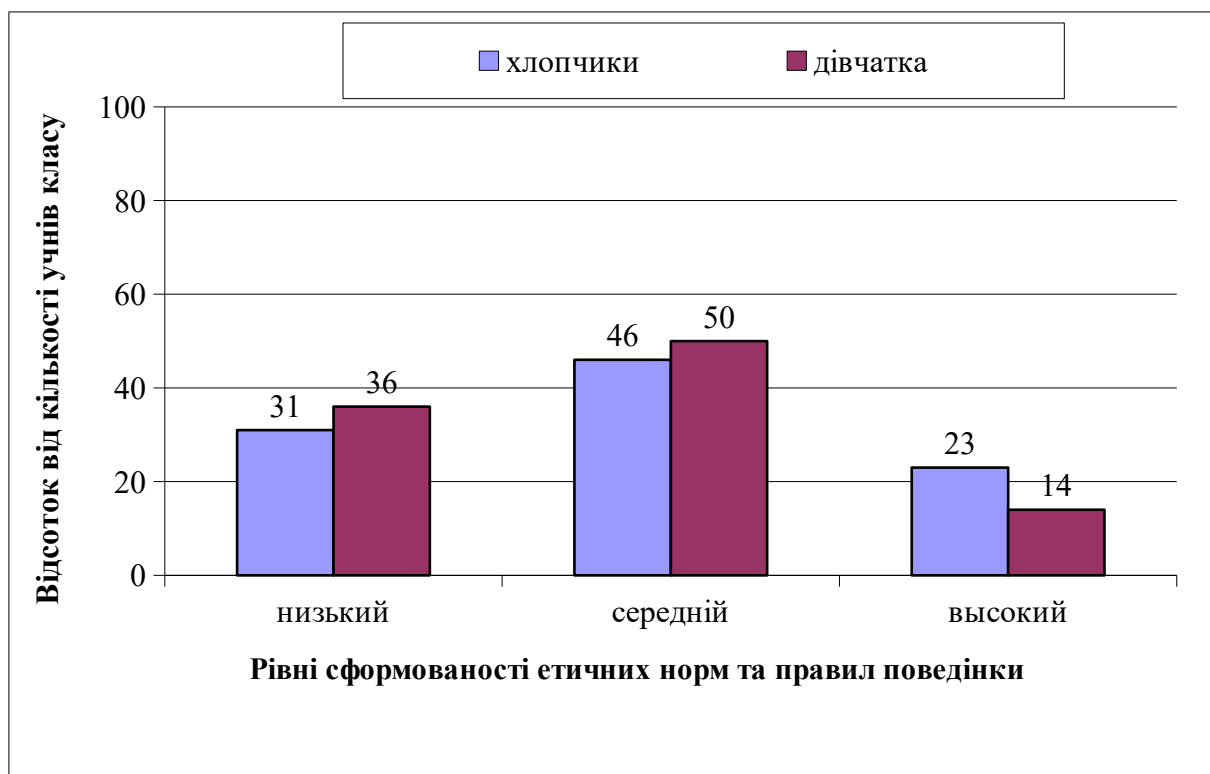

Рисунок 2.1- Рівні сформованості етичних норм та правил поведінки

Для підвищення рівня сформованості етичних орієнтирів під час дослідження було використано наступні вправи:

Вправа «Дерево добра».

Мета: акцентувати увагу дітей на їхніх чеснотах, формувати впевненість у собі.

Форма проведення: робота в малих групах. Практична робота.

Матеріали: силует долоньки для кожної групи; великий силует паперового дерева.

Учитель об'єднує дітей у групи. Кожна з них отримує силует долоньки. Учасники груп обговорюють, які вчинки вони можуть зробити (або роблять), щоб світ ставав кращим. На силуетах долоньок записують ці вчинки. Потім по черзі групи озвучують свої записи і долоньки чіпляють на «дерево добра».

Вправа «Ланцюжок чарівних слів»

Мета: підведення підсумків - Зараз я пропоную вам попрощатися з Феєю Ввічливість і подарувати їй на прощання чарівне слово, не повторюючись.

Результати констатувального етапу було виведено у таблицю 2.2. Таблиця 2.2. Результати дослідження з отримання початкового рівня сформованості етичних норм в 3 «Б» класі

Клас	Рівень етичних норм (кількість учнів)					
	Високий		Середній		низький	
	%	Кіль-ть учнів	%	Кіль-ть учнів	%	Кіль-ть Учні
Хлопчики	38	5	39	5	23	3
Дівчатка	50	7	36	5	14	2

Таким чином, можна сказати, що рівень засвоєння етичних норм запропонованого анкетування, учнів 3 «Б» з високим рівнем результатів підвищився з 67% до 88%.

Фрагмент діагностики рівня етичної вихованості за методикою М.І. Шиловой.

Мета: визначити рівень етичної вихованості учнів.

Методика відображає п'ять основних показників етичної вихованості учнів. Було обрано показник «Ставлення до людей (прояв етичних якостей особистості)».

Формуються та сформулюються ознаки та рівні якості (від 3-го рівня до нульового рівня). Результати, отримані під час діагностики

підсумовуються для кожного показника і діляться на два (обчислюють середнє значення. Середні значення, отримані для кожного показника, вводяться в групу. Потім підсумовуються середні значення для всіх показників. Отримані данні визначають цінність рівня морального виховання особистості:

- Невихованість (від 0 до 10 балів) характеризується негативним досвідом поведінки, яке з трудом виправляється під впливом педагогічних впливів, нерозвиненістю самоорганізації і саморегуляції.
- Низький рівень вихованості (від 11 до 20 балів) представляється слабким, ще нестійким досвідом позитивної поведінки, яке регулюється в основному вимогами старших та іншими зовнішніми стимулами, і побудниками, при цьому саморегуляція і самоорганізація ситуативні.
- Характеризується середній рівень освіти (від 21 до 40 балів) незалежність, прояви саморегуляції та самоорганізації, хоча і активна громадська позиція ще не до кінця сформована.
- Високий рівень освіти (від 31 до 40 балів) підтримується стабільним і позитивна незалежність в діяльності та поведінці, заснована на тому, щоб бути активним громадянином.

Результати формуальної діагностики показали, що в 3 «Б» класі 26% (7 уч.) учнів з високим рівнем сформованості етичних орієнтирів, 55,5% (15 уч.) Із середнім рівнем і 18,5% (5 уч.) З низьким рівнем. Результати сформованості етичних орієнтирів молодших школярів представлені в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3 «Результати дослідження з визначення рівня сформованості етичних норм в 3 «Б» класі за методикою Шиловой»

Клас	Рівень етичних норм та правил поведінки					
	Високий		середній		Низький	
	%	Кількість учнів	%	Кількість учнів	%	Кількість учнів

Хлопчики	23	3	54	7	23	3
Дівчатка	29	4	57	8	14	2

Для вдосконалення етичних норм та правил поведінки було запропоновано використати такі вправи:

Класна година «Який я?»

Мета: вчити учнів взаємної поваги один до одного, а так само до літніх людей, виховання культури міжособистісних відносин.

Пропонувалися наступні ситуації:

1. «Висловити повагу до старого». Діти були розбиті на команди. Кожна команда розігрувала сценки на ці ситуації, як, на їхню думку, висловлюється повага до літніх. На мій погляд, учні відмінно впоралися з таким видом роботи, сценки вийшли природними, цікавими.

2. «Запросити до столу і розсадити гостей, побажати приємного апетиту». Так само діти були розбиті на команди, кожна команда виконувала завдання. Можна зробити висновок про те, що учні добре знають правила етикету і вміють застосовувати отримані знання. Класний керівник так само може брати участь у дискусіях, допомагати учням, акцентувати їх увагу на тій чи іншій ситуації, стимулювати дітей згадати деякі правила етикету. Учні будуть намагатися порівняти поведінку дітей у повсякденному житті. Діти прийшли до висновку, що не завжди всі керуються правилами етикету, і роблять аморальні вчинки.

Також, створення проблемних ситуацій, в яких ставляться завдання навчити дітей аналізувати поведінку і почуття героїв, порівнювати подану в творі моральну ситуацію з аналогічними життєвими ситуаціями. Учні отримували певну ситуацію, наприклад, «Якби вас вигнали з власного будинку, що б ви робили?», або ж, -« Як би ви вчинили, якщо до вас у дім просилися жити різні люди, яких ви не знаєте?», або – «Що виробили б, коли з вами починали говорити незнайомці у невідомому місці? » та багато інших ситуацій.

Нами були підібрані такі ситуації, які можна проектувати в життя і які завдають шкоду нашому суспільству. Дитячі міркування були різними. Я не боюся стверджувати, що діти з якими я працювала, зможуть знайти вихід з будь-якої життєвої ситуації.

Завдяки цьому завданню школярі навчалися здійснювати «переніс» морального змісту даного безпосередньо в творі на моральні явища реального життя.

Також, спостерігаючи за класом на уроках навчання грамоти, було помічено й інші форми роботи, що проводяться з дітьми для кращого вивчення і засвоєння теми – бесіди, свято казки, літературна виховна година.

«Комплімент»

Мета: сприяти розвитку здатності розпізнавати сильні та слабкі сторони, позитивні сторони якості молодших школярів. Учасники сідають у коло. Кожен повинен шукати сусіда ліворуч і подумайте, яку рису характеру, яку звичку ця людина має до нього, що йому це найбільше подобається, і він хоче це сказати, тобто зробити комплімент. Починає кожен, хто хоче сказати приємні слова своєму партнерові. Поки коментарі інших учасників повинні уважно слухати доповідача. Той кому зробив комплімент, повинен хоча б сказати спасибі, а потім сісти. Зверніться до партнера ліворуч, зробіть комплімент і так по колу, поки всі учасники не скажуть щось приємне сусідові.

Рекомендації. Якщо учасник говорить, переконайтеся, що інші учасники не заважають оратору. Необхідно налаштувати їх на тактовну позу, пам'ятати про розвиток здатності чути та чути оратора, беручи до уваги його спосіб встановлення контакту (привітання або забуття партнера дивіться в очі або вбік, коли він тримає руки, як говорить тощо).

Вправа «Складання слів»

Мета: розвиток творчого мислення, його продуктивності - Перш ніж запросити вас до Царства чарівних слів, фея Ввічливість хоче побачити, чи вмієте ви працювати творчо. Оскільки в цьому царстві живуть слова, вона просить вас скласти якомога більше повнозначних слів зі слів:

- «комплімент»
- «ввічливість»
- «доброзичливість»

«Мій стиль спілкування»

Вправа проводиться в три етапи. На першому етапі кожен учасник індивідуально протягом 5 хвилин складає перелік якостей, важливих для спілкування. Чим більше якостей включено до цього переліку, тим цікавішою буде подальша робота. Складаючи перелік, бажано уявити себе товариською людиною. Як вона відрізняється від інших людей? Яка вона? Одним словом, необхідно намалювати свій образ товариської людини. Можна згадати літературних героїв або знайомих людей. На другому етапі проводиться дискусія, основна мета якої - скласти загальний перелік якостей, важливих для спілкування.

При цьому кожен може висловлювати свою думку, зрозуміло, аргументуючи її, наводячи для ілюстрації приклади, як і коли ці якості допомагали подолати ту чи іншу перешкоду, поліпшити взаємини з оточуючими. Названі якості включаються до загального переліку більшістю голосів, що оформляється на дошці.

На третьому етапі кожен учасник записує на своєму аркуші тільки-но складений загальний перелік якостей, важливих для спілкування. Потім у графі «Самооцінка» кожен повинен поставити оцінку за десятибальною шкалою.

Результати рівня сформованості етичних норм та правил після проведених вправ представлені в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4 «Результати дослідження з визначення рівня сформованості етичних норм в 3 «Б» класі за методикою Шилової»

Клас	Рівень етичних норм та правил поведінки					
	Високий		середній		Низький	
	%	Кількість учнів	%	Кількість учнів	%	Кількість учнів
Хлопчики	46	6	31	4	23	3
Дівчатка	43	6	43	6	14	2

В результаті, ґрунтуючись на отриманих в ході проведеного експерименту даних, можна зробити висновок, що рівень сформованості етичних орієнтацій у дітей молодшого шкільного віку, а саме, учнів класу третього класу на знаходиться на високому рівні.

2.3 Оптимізація засвоєння етичних норм та правил поведінки в умовах НУШ

Нова українська школа – це головна реформа Міністерства освіти і науки, очолювана колишнім міністром Лілією Гриневич, започаткована в останні роки і запланована на найближчі десятиліття. Її головна мета - створити школу, «де навчання приємне і яка дає учням не лише знання про те, як це відбувається зараз, але й можливість застосовувати це у житті».

Реформа НУШ замислювалася роками, оскільки неможливо швидко змінити освітні традиції, що зберігаються в Україні десятиліттями. Однак зміни вже розпочались, і Департамент освіти і науки докладає всіх зусиль, щоб зробити їх неминучими.

Зокрема, у вересні 2017 року було прийнято новий закон про освіту, що регулює основні принципи нової системи освіти, а в лютому 2018 року Кабінет міністрів затвердив новий державний стандарт початкової освіти. Наступним кроком є прийняття нового закону про загальну середню освіту, який деталізує зміни, внесені реформою.

Вчитель - це людина, на якій базується реформа. Без нього або її зміни неможливі, тому одним із головних принципів НУШ є мотивований вчитель. Це означає, що наша мета - сприяти його професійному та особистому зростанню, а також покращувати його соціальний статус [32, с. 89].

Щоб викладати по-новому, вчителю потрібно надати свободу дій - вибирати навчальні матеріали, імпровізувати та експериментувати. Цю свободу дає новий закон «Про освіту».

Департамент освіти і науки пропонує стандартні навчальні програми, але кожен викладач або група авторів можуть додавати або створювати власні. Вчитель зараз обмежений лише державним стандартом. Цей документ описує результати:

Відтепер головна роль учителя полягає у наданні учням можливості засвоїти необхідний матеріал за допомогою діяльнісного підходу. «Це означає, що учні будуть робити щось частіше, замість того, щоб сидіти за партами і слухати вчителя», - пояснює Міністерство освіти і науки. Існує безліч форм, включаючи навчальні ігри, екскурсії, експерименти, групові проекти, моделювання життєвих ситуацій тощо. Міністерство освіти і науки заохочує викладачів давати студентам цілісний погляд на світ - вивчати явища з точки зору різних наук і вчитися вирішувати реальні проблеми за допомогою знань з різних дисциплін.

Поняття «учень» вже не існує, є - слухач. Більшість уроків проходять в ігровій формі. І багато що залежить від вчителя. Той, хто закінчує перший клас, може рахувати і віднімати в межах сотні, читати книги до 100 сторінок для себе, переказувати тексти та події в школі біля тексту. А хтось не читає 25 слів на хвилину, $2 + 2$ - це 5 хвилин і не розуміє, чому в школі він може пересуватися по класу під час уроків, а ти повинен робити домашнє завдання за столом вдома.

На уроках в постійному спілкуванні з учителем і ровесниками формується моральність дитини, вважає Калюжний А., збагачується його життєвий досвід. Хвилювання молодших школярів, їх радощі та образи пов'язані з навчанням. На уроці взаємодіють всі основні елементи виховного процесу: мета, зміст, засоби, методи, організація. Виховує весь процес навчання на уроці, а не так звані виховні моменти [28; с.28].

Болотіна Л. відмічає, що в процесі навчання відбувається систематичне залучення до моральних знань. Важливим джерелом їх накопиченням являється знайомство школярів з навколишнім середовищем: туризм, екскурсії по місту, на виробництво [16; с.34].

Знання школярів про моральні норми, отримані на уроках, власні життєві спостереження не рідко бувають розрізненими і неповними. Тому потрібна спеціальна робота, пов'язана з узагальненням отриманих знань. Таку роботу повинні проводити не лише класні керівники, а й практичні психологи та соціальні педагоги. Форми такої роботи різні: в початкових класах це може бути розповідь, етична бесіда, екскурсії.

Етичні бесіди сприяють отриманню моральних знань, виробленню в школярів етичних уявлень і понять, вихованню інтересу до моральних проблем, стремлінню до оцінювальної моральної діяльності, формуванню та вихованню моральних цінностей. Особливість проведення етичних бесід в початкових класах школи в тому, що в них можна включати інсценування, читання уривків з художньої літератури, декламацію. При цьому неможна забувати, що в етичній бесіді повинен переважати живий обмін думками, діалог.

Читання і розбір статей, розповідей, віршів, казок з навчальних книг допомагають дітям зрозуміти і оцінити моральні вчинки людей, вказує Матвеева Л. Діти читають і обговорюють статті, в яких ставляться в доступній для них формі питання про справедливість,

чесність, дружбу, вірність суспільному обов'язку, гуманність та патріотизм [37, с.134].

Урок, на якому діти відчувають задоволення і радість від успішно виконаної спільної роботи, який пробуджує самостійну думку і викликає сумісні переживання учнів, сприяє їх моральному вихованню.

Для виявлення рівня сформованості моральних цінностей школярів потрібно використовувати твори різних видів мистецтва, а в якості основної форми роботи проводити бесіди з учнями на моральні теми, розширюючи тим самим від класу до класу моральні уявлення і знання учнів.[9, с. 39].

Щодо організації занять, то необхідно: уважно вислуховувати завдання педагога, самостійно виконувати їх, виявляти старанність, досягати належного результату; виявляти співчуття до успіхів і невдач товаришів, при виконанні спільних завдань самостійно розподіляти частини роботи з урахуванням здібностей, інтересів кожної дитини, дбати про якість спільного результату, об'єктивно й доброзичливо оцінювати роботу і поведінку однолітків та свою власну.

У повсякденній побутовій діяльності необхідно звернути увагу на: ввічливо і шанобливо звертатися до педагогів, батьків, близьких, разом із дорослими брати участь у піклуванні про самостійних людей похилого віку, тактовно поводитися з каліками, не глузувати з них, піклуватися про менших від себе, хлопчикам бути уважними до дівчаток, самостійно дотримуватися відомих правил поведінки, бережливо ставитися до своїх і чужих речей, підтримувати порядок у приміщенні та на майданчику.

Враховуючи вищезазначене, можна сказати, що життєві цінності в даний час складаються в основному стихійно під впливом різних факторів. Реальні життєві цінності - основа виховання. Але вони тільки опора і основа для того, щоб підростаючому людині допомогти піднятися над буденністю, знайти позитивний сенс в цьому житті, дати йому імпульс до духовного саморозвитку. Тому, Нова українська школа

пропонує інший, не класичний підхід до навчання, а разом із тим і виховання.

ВИСНОВКИ

Вивчаючи стан проблеми у педагогічній теорії початкової освіти можна прослідкувати, що проблеми моралі у школярів на сучасному етапі розвитку суспільства особливо актуальні.

Особливість морального процесу освіти повинна розглядатися як тривала і безперервна, а досягнення результатів займають певний час. Прояв девіантної поведінки є проблемою не лише для соціологів, а й для психологів, освітян, лікарів, політиків та економістів. Це проблема для всього суспільства.

Поняття етика має філософські витоки та є однією з значущих сторін життєдіяльності людини, суспільства. У свою чергу, моральні норми нами розглядались як правила, форми моральних вимог, які встановились і узгодились в соціумі і які виникли через те, що люди хотіли урегулювати інтереси однієї особи з іншою та з суспільством.

Нами було охарактеризовано, що сприятливим періодом розвитку моральної свідомості вважають молодший шкільний вік, адже саме в цей час дитина починає не лише сприймати та усвідомлювати певні моральні - етичні категорії, норми та правила, а також навчає осмислювати та відтворювати зразки позитивної поведінки в суспільному житті.

Обґрунтовано педагогічні умови формування етичних норм та правил поведінки у початкових класах, до яких належить: 1) безперервність між дошкільними установами та шкільною освітою у моральному вихованні; 2) накопичення досвіду соціальної поведінки; 3) вплив на емоційну та сенсорну сфери; 4) активне формування позитивних звичок; 5) використання в позакласному часі засобів української народної педагогіки: музики, образотворчого мистецтва, природи, які приваблюють добро, красу.

Проаналізувавши педагогічні умови ефективного засвоєння етичних норм та правил поведінки молодшого школяра, було проведено

дослідження за допомогою методики анкетування «Оціни вчинок» Курганова Е. і Карабанова О та Шиловой М. «Ставлення до людей (прояв етичних якостей особистості)». Отримані результати свідчать про високий рівень 88% сформованості етичних норм та правил поведінки учнів 3 «Б» класу. Було запропоновано вправи для підвищення рівня сформованості морально - етичних норм «Дерево добра», «Комплімент», «Складання слів» та інші.

Проведене дослідження не вичерпує вивчення проблеми формування етичних норм та правил поведінки молодшого школяра та свідчить про необхідність подальших науково-практичних розробок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абрамова Г.С. Практична психологія / Г.С. Абрамова. - Москва, 2004. 480 с.
2. Авдіянц Г. Педагогічний вплив учителів і батьків на формування духовності молодших школярів// Рідна школа. – 2001. – №1 .280 с.
3. Авдіянц Г. Формування основ моральної культури молодших школярів: сутність, зміст, формування // Початкова школа. – 2010. – №1. 150 с.
4. Артюхова І. С. Цінності і виховання / / Педагогіка, 1999, № 4.;200 с.
5. Архангельський Н.В. Моральне виховання. - М.: Просвещение, 2001. 180 с.
6. Бабанський Ю.К. Педагогіка: Курс лекцій. - М.: Просвещение, 2000.480 с.
7. Бабанский Ю. К. Комплексный подход к воспитанию школьников. — М., 1980. 360 с.
8. Басюк Н. Орієнтири вчителя у моральному вихованні молодших школярів/ Н.Басюк // Рідна школа. – 2007. – № 3.230 с.
9. Бех І.Д. Моральний розвиток особистості.//Рідна школа. – 2004. – №1.345 с.
10. Бех І.Д. Особистісно орієнтоване виховання: шляхи реалізації. – К.: ІЗМН, 1996.350 с.
11. Бех Й.Д. Психологические основы нравственного развития личности/ И.Д.Бех. - К., 2002. 407 с.
12. Бех І.Д. Як виховувати духовні цінності//Директор школи, ліцею, гімназії. – 2004. – №1.307 с.
13. Богданова, О.С. Етичні бесіди з школярами / О. С. Богданова. – М., 2007. 260 с.
14. Божович Л. И. О нравственном развитии и воспитании детей/ Л.И.Божович // Вопросы психологии. - М., 2005. 351 с.

15. Божович Л.І. Про моральний розвиток у вихованні дітей / / Питання психології. - М.: Просвещение, 2005.182 с.
16. Болотина Л.Р. Педагогика: Учебное пособие для педагогических институтов. - М.: Просвещение, 1999.230 с.
17. Болдырев Н.И. Нравственное воспитание школьников/ Н.И.Болдырев. - М., 2003. 235 с.
18. Братусь Б.С. Психологічні аспекти морального розвитку особистості. М., 1999.305 с.
19. Волкова Н.М. Моральне виховання учнів у навчальній діяльності. - М.: Просвещение, 2001. 205 с.
20. Гусейнов А., Иррлитц Г. Краткая история этики.- М.: Мысль 2001.
21. Дашков А.А. Моральное воспитание в истории педагогики/ А.А.Дашков // Учитель. – 2000. – №2. 304 с.
22. Демиденко В.К. Деякі аспекти морального виховання: Практичний матеріал для керівників, вихователів і вчителів. – К.: ІЗМН, 1995.
23. Дробницький О.Г. Проблемы нравственности – М.:Просвещение, 2008. 376 с.
24. Дубровіна І.В. Вікова та педагогічна психологія. - М.: Академія, 1999.305 с.
25. Дьюї Д. Моральні принципи в освіті. – К., 2001. 208 с.
26. Зверєва І.Д.,Коваль Л.Г., Фролов П.Д. Діагностика моральної вихованості школярів: Метод. посібник. – К.: ІСДО, 2001. 301с.
- 27.Кагана М Н. Моральний розвиток молодших школярів у процесі виховання.- М, 2003. 207 с.
28. Калюжний, А.А. Роль вчителя в моральному вихованні школярів / А.А. Калюжний. - Москва, 2008. 189 с.
29. Ковтуненко Л.В. Виховання у школярів загальнолюдських цінностей – один із головних аспектів розвитку особистості// Виховна робота в школі. – 2006. – №12.

30. Козлов З.П. Воспитание нравственного сознания школьников/ З.П.Козлов. – К., 2003. 321 с.
31. Коннікова Т.О. Моральне виховання молодшого школяра в процесі навчання і виховання. – М.: Аркто, 2005. 301 с.
32. Лекції з педагогіки вищої школи: [навч. посіб. / за ред. В.І.Лозової]. – Х.: «ОВС», 2006. – 496 с.
33. Ліхачов Б.І., Троцько Г.В. Теоретичні основи виховання і навчання. – Харків, 2005. 231 с.
34. Максименко С.Д. Критерії моральної вихованості молодших школярів/ С.Д.Максименко. – М., 2002. 207 с.
35. Марьенко И.С. Нравственное становление личности школьника/ И.С.Марьенко. – М., 2005. 400 с.
36. Матвієнко О.В. Моральне виховання молодших школярів у позаурочній та позашкільній діяльності/ О.В.Матвієнко. – К., 2000. 210 с.
37. Матвеева Л. И Развитие младшего школьника как субъекта учебной деятельности и нравственного поведения. - Л.: ЛГПИ им. А.И. Герцена, 2001. 203 с.
38. Моральне виховання особистості школяра / За ред. Колдунова Я. І. - Калуга, 2002. 407 с.
39. Омельченко Ж. Формування в учнів загальнолюдських цінностей// Рідна школа. – 2004. – №10.
40. Огородников И.Т. Педагогика / И.Т.Огородников. – М.: Педагогика, 2005. – 196 с.
41. Підготовка майбутніх вихователів до роботи з дітьми: компетентнісний підхід : кол. монографія / за заг. ред. Г.В. Бєленької, О.А. Половіної. – Умань : ВПЦ “Візаві”, 2015. – 208 с.
42. Рогожкін О.В Роль морального виховання у формуванні особистості / О.В. Рогожкін. - СПб., 2008. 309 с.

43. Рогожкін О.В. Психолого-педагогічні проблеми морального виховання школярів, М., 2006. 235 с.
44. Словарь по этике /Под ред. И.С.Кона. — М.: Политиздат, 2001. 380 с.
45. Семез А.А. В.О.Сухомлинський про роль учителя у вихованні моральних цінностей учнів// Початкова школа. – 2003. – №9.
46. Семез А.А. Завдання та зміст виховання моральних цінностей молодших школярів у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського// Наукові записки КДПУ ім. В.Винниченка. – Вип. 21. – Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград: РВЦ КДПУ, 2000. 405 с.
47. Семез А.А. Педагогічні аспекти виховання моральних цінностей// Наукові записки КДПУ ім. В.Винниченка. – Вип. 39. – Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград: РВЦ КДПУ, 2001. 390 с.
48. Семез А.А. Філософські засади виховання моральних цінностей// Наукові записки КДПУ ім. В.Винниченка. – Вип. 25. – Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград: РВЦ КДПУ, 2000. 123 с..
49. Сенько, В. Г. Виховання у молодших школярів норм поведінки / В. Г. Сенько. - Мінськ, 2006. 303 с.
50. Степаненко Л.М. Моральне виховання учнів початкових класів/ Л.М.Степаненко. – К., 2001. 269 с.
51. Сухомлинський В.О. Повне зібр. творів у 5-ти томах. – 2004. 208 с.
52. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості : вибрані твори : у 5-ти т. Київ : Радянська школа, 2005. Т. 1. С. 53-206.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

«Рівні етичних норм та правил поведінки» (методика М. І. Шилової)»

Основні відносини Показники вихованості	Ознаки та рівні формуються якостей (від 3-го рівня до нульового рівня)
<i>Ставлення до суспільства</i>	
1. Патріотизм	
1. Ставлення до рідної природи	<p>3 - любить і береже природу, спонукає до дбайливого ставлення інших;</p> <p>2 - любить і береже природу;</p> <p>1 - бере участь у діяльності з охорони природи під керівництвом вчителя;</p> <p>0 - природу не цінує і не береже.</p>
2. Гордість за свою країну	<p>3 - цікавиться і пишається історичним минулим Вітчизни, розповідає про це іншим;</p> <p>2 - цікавиться історичним минулим;</p> <p>1 - знайомиться з історичним минулим при намірі старших;</p> <p>0 - не цікавиться історичним минулим.</p>
3. Служіння своїми силами	<p>3 - знаходить справи на службу малому Батьківщині й організовує інших;</p> <p>2 - знаходить справи на службу малому Батьківщині;</p> <p>1 - бере участь в справах на службу малому Батьківщині при організації та підтримці з боку вчителів;</p> <p>0 - не бере участі в справах на користь малому Батьківщині</p>

4. Турбота про свою школу	<p>3 - бере участь в справах класу і залучає до цього інших</p> <p>2 - відчуває гордість за свою школу, бере участь в справах класу;</p> <p>1 - у справах класу бере участь при намірі;</p> <p>0 - у справах класу не бере участь, гордості за свою школу не відчуває.</p>
<i>Ставлення до розумової праці</i>	
2. Допитливість	
5. Пізнавальна активність	<p>3 - сам багато читає і знає, обговорює з друзі дізналися;</p> <p>2 - сам багато читає;</p> <p>1 - читає при спонуканні дорослих, вчителів</p> <p>0 - читає недостатньо, на спонукання вчителі не реагує</p>
6. Прагнення реалізувати свої інтелектуальні здібності	<p>3 - прагне вчитися якомога краще, допомагає іншим;</p> <p>2 - прагне вчитися як можна краще</p> <p>1 - вчитися за наявності контролю;</p> <p>0 - погано вчиться навіть за наявності контролю</p>
7. Саморозвиток	<p>3 - є улюблене корисне захоплення, до якого приваблює товаришів;</p> <p>2 - є улюблене корисне захоплення;</p> <p>1 - ні корисного захоплення, у позаурочній пізнавальній діяльності бере участь при наявності спонукання з боку вчителя;</p> <p>0 - у позаурочній діяльності не бере участь.</p>
8. Організованість у вченні	<p>3 - роботу на уроці і домашнє завдання виконує уважно, акуратно, допомагає товаришам;</p>

	<p>2 - роботу на уроці і домашнє завдання виконує уважно, акуратно</p> <p>1 - Роботу на уроці і домашнє завдання виконує під контролем;</p> <p>0 - на уроках неуважний, домашнє завдання не виконує</p>
<i>Ставлення до фізичної праці</i>	
3. Працьовитість	
9. Ініціативність і творчість у праці	<p>3 - знаходить корисні справи в класі, школі, і організовує товаришів на творчу працю;</p> <p>2 - знаходить корисні справи в класі, школі, виконує їх з інтересом;</p> <p>1 - бере участь в корисних справах у класі, в школі, організованих іншими;</p> <p>0 - у корисних справах не бере участь, позитивну ініціативу і творчість не проявляє.</p>
10. Самостійність	<p>3 - добре працює без контролю з боку старших і спонукає до цього товаришів;</p> <p>2 - сам добре працює, але до праці інших байдужий;</p> <p>1 - трудиться за наявності контролю;</p> <p>0 - участі у праці не приймає</p>
11. Дбайливе ставлення до результатів праці	<p>3 - береже особисте і суспільне майно, стимулює інших;</p> <p>2 - береже особисте та громадське майно;</p> <p>1 - вимагає контролю у ставленні до особистого і громадського майна;</p> <p>0 - небережлив, допускає псування особистого і громадського майна.</p>

12. Усвідомлення значущості праці	<p>3 - усвідомлює знання праці, сам знаходить роботу по своїх силах і допомагає товаришам;</p> <p>2 - усвідомлює значення праці, сам знаходить роботу по своїх силах;</p> <p>1 - не має чіткого уявлення про значущість праці; при виконанні робіт під силу потребує керівництва;</p> <p>0 - не усвідомлює значущості праці, не вміє і не любить працювати.</p>
<i>Ставлення до людей</i>	
4. Доброта і чуйність	
13. Шанобливе ставлення до старших	<p>3 - поважає старших, не терпить зневажливого ставлення до них з боку однолітків;</p> <p>2 - поважає старших;</p> <p>1 - до людей похилого віку не завжди поважний, потребує керівництва;</p> <p>0 - не поважає старших, допускає грубість.</p>
14. Доброзичливе ставлення до однолітків	<p>3 - чуйний до друзів і близьким, доброзичливо ставиться до однолітків, засуджує грубість;</p> <p>2 - чуйний до друзів, близьких та однолітків;</p> <p>1 - проявляє дружелюбність, потребує спонукання з боку товаришів і старших;</p> <p>0 - грубий та егоїстичний</p>
15. Милосердя	<p>3 - співчуває і допомагає слабким, хворим, безпомічним і налаштовує на це інших;</p> <p>2 - співчуває і допомагає слабким, хворим;</p> <p>1 - допомагає слабким, хворим за умови доручення, наявності контролю</p> <p>0 - неотзивчів, іноді жорстокий</p>

<p>16. Чесність у відносинах з товаришами дорослими</p>	<p>3 - чесний в стосунках з товаришами і дорослими, не терпить прояви брехні і обману з боку інших</p> <p>2 - чесний в стосунках з товаришами і дорослими;</p> <p>1 - не завжди чесний;</p> <p>0 - нечесний</p>
<p><i>Ставлення до себе</i></p>	
<p>5. Самодисципліна</p>	
<p>17. Самовладання і сила волі</p>	<p>3 - проявляє самовладання і силу волі в добрих вчинках, прагне розвивати її, спонукає до цього інших; 2 - сам проявляє добру волю, прагне розвивати її, але байдужий до безвілля своїх товаришів;</p> <p>1 - розвиває волю в організованих дорослими ситуаціях, нерідко підкоряючись волі інших;</p> <p>0 - силою волею не має і не прагне її розвивати.</p>
<p>18. Самоповага, дотримання правил культури поведінки</p>	<p>3 - добровільно дотримується правил культури поведінки, вимагає цього від інших;</p> <p>2 - добровільно дотримується правил культури поведінки, не піклується про інших;</p> <p>1 - норми, правила поведінки дотримується за наявності контролю;</p> <p>0 - норми і правила не дотримується</p>
<p>19. Організованість і пунктуальність</p>	<p>3 - своєчасно і якісно виконує будь-яку справу, вимагає цього від інших;</p> <p>2 - своєчасно і якісно виконує свої справи;</p> <p>1 - при виконанні справ і завдань потребує контролю;</p>

	0 - розпочаті справи не виконує
20. Вимогливість до себе	3 - вимогливий до себе і товаришів, прагне проявити себе у добрих справах і вчинках; 2 - вимогливий до себе, прагне проявити себе у добрих справах і вчинках; 1 - не завжди вимогливий, не прагне проявити себе у добрих справах і вчинках; 0 - до себе не вимогливий, виявляє себе у негативних вчинках.

ДОДАТОК Б

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Дацюк Вікторія Сергіївна, учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

–надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

–самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

–надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

–не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;

–своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;

– не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;

–підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;

– поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;

–не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;

–відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;

–запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;

– не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;

– не підроблювати документи;

– не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;

– не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки ;

– не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;

– не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;

– не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;

– не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;

– не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

10.11.2020

(підпис)

Вікторія Дацюк